

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РОЗВИТКУ ТАЛАНОВИТИХ ТА ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

У статті розкрито і проаналізовано основні аспекти системи управління процесом розвитку талановитих учнів, окреслено напрями розвитку дитячої обдарованості, форми і методи роботи, що застосовуються в школі.

Проблемі обдарованості в наш час приділяють особливу увагу. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання й виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми, які виявляють нестандартність у поведінці й мисленні, призводить до неадекватної оцінки їхніх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності. Нерідко творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованої дитини, зняти бар'єри, що блокують її таланти.

Стандартизація інтелектуальних засад учіння упродовж століть не давала можливості створити особливі умови навчання, розвитку таланту таких дітей, тому на сучасному етапі переосмислення педагогічних методів навчання обдарованих та талановитих учнів виникла нагальна потреба пошуку нових теоретичних засад виявлення та педагогічної підтримки обдарованих дітей, постала необхідність переглянути психологічні аспекти взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Метою статті є розгляд психолого-педагогічних аспектів управління процесом розвитку талановитих та обдарованих дітей крізь призму особистісно-зорієнтованого навчання як інноваційно-педагогічного підходу в роботі з обдарованими дітьми.

Питання розвитку обдарованості вивчалось раніше та продовжує цікавити вітчизняних та західних психологів, серед яких можна назвати В. М. Дружиніна [2], О. І. Кульчицьку [4], В. В. Клименка [5], В. О. Моляко [6], Э. де Боно [9].

Найчастіше обдарованість відносять як до педагогічних і психологічних, так і до соціальних явищ, оскільки йдеться про досягнення в соціально значущій сфері діяльності людини. Через особливу складність цього явища, індивідуальну своєрідність у дитини має виявити фахівець, хоча первинну діагностику може зробити й учитель, маючи необхідні знання та навички.

Особливістю розвитку обдарованих дітей вважають їхні переваги над «звичайними» дітьми за всіма параметрами: інтелектом, творчістю, навчальними досягненнями, спілкуванням, мо-

* © Чаура І. А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ральними та етичними еталонами [1].

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку теоретико-концептуальних підходів до проблем обдарованості виокремлюють інтелектуальну, технічну, художню та соціальну обдарованість.

Загальні психологічні основи всіх видів обдарованості, про які йдеться у праці Р. О. Семенової, передбачають наявність в обдарованої особистості високого рівня:

- духовного розвитку (сфера цінностей);
- психічного розвитку (сфера самосвідомості);
- інтелектуальної зрілості (сфера інтелектуального опанування дійсності) [7, с.3].

Згідно з концепцією інтелектуальної обдарованості М. О. Холодної, пояснення її природи передбачає як вивчення сукупності її психічних властивостей, так і особливостей складу та будови індивідуального пізнавального досвіду [8, с.50].

А. Г. Зюкіна, яка розглядала індивідуально-психологічні аспекти творчої обдарованих людей, прийшла до висновку, що на рівні перебігу психологічних процесів талановитим людям притаманні: цілісність, свіжість, синтетичність як властивості сприйняття, здатність побачити те, чого не бачать інші, певні перцептивні особливості, пов'язані з високою чутливістю до субсенсорних подразників; певні особливості пам'яті, що проявляються у швидкому засвоєнні головного і в легкому забуванні другорядного, у здатності пригадати малосуттєву дрібницю; пам'ять на рідкісні в повсякденному житті слова, образи, факти; здатність помічати багатозначність слів, відчувати певні підтексти; швидкість, гнучкість, оригінальність, відкритість мислення, уміння узагальнювати явища, непов'язані між собою видимим чином [3, с.10].

Серед природних передумов розвитку обдарованих особистостей залишається дискусійною роль спадковості та вроджених здібностей. Говорячи, про природні передумови таланту, І.Волков зазначає, що в «...кожного індивіда існують задатки, тип нервової системи, темперамент. У кожного свій набір цих компонентів, що визначається власним генотипом. Від цього залежать потенційні можливості досягнення того чи іншого рівня в конкретній сфері діяльності» [3, с.10].

Центральним моментом вивчення феномену інтелектуальної обдарованості є акцентуація уваги як на процесуальній діяльності, так і на особливостях її психологічної організації. Тому об'єктом управління педагога є не учень, а його пізнавальна діяльність. Ось чому в Р. О. Семенової логічно звучить думка, що викладачеві потрібно мати управлінські знання, знання законів і закономірностей розвитку системи освіти і системи управління освітою [7, с.10].

Пізнання законів взаємодії елементів цих систем має своєю кінцевою метою використання їх на практиці на будь-якому рівні освітньої системи, зокрема й на рівні навчальної групи [7]. Тому підвищення ефективності навчального процесу наразі

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

визначається формуванням сучасних управлінських відносин, зростанням керованості цього процесу. Не можна управляти складними системами (а навчальна група, навчальне середовище, навчальний процес є складними системами) за допомогою простих методів. Управлінські відносини, управлінські впливи, що виявляються у всіх функціях освітньої ланки, формують особистість учнів ефективніше, ніж пасивне середовище. Лише організовуючи навчальний процес, багато вчителів так і не стають керуючими навчальною діяльністю, залишаються елементом «керуючої підсистеми», звикнувши до режиму функціонування «заведеного порядку».

Погляд на ефективність управління навчальним процесом багато в чому залежить від відповіді на питання – чи є учень, який безпосередньо бере участь у навчальному процесі, керованим об'єктом або він є одночасно і кінцевим суб'єктом управління, котрий приймає самостійні рішення. Відповідь криється в розумінні сутності системи управління, що розглядається в трьох аспектах: у межах самоорганізації; у межах суборганізації вона є організатором інших систем і підсистем; у межах метаорганізації вона сама є предметом, який організовують інші люди.

Як стверджують дослідники І. І. Карабаєва, В. А. Моляко та Є. І. Кульчицька, саме частина управління, що характеризується впливом суб'єкта управління на людей, визначається як керівництво [6, с.90].

Аналізуючи управління із загальноправової точки зору, І. П. Волков дає таке визначення: «Керівництво – процес правової організації і управління спільною діяльністю членів колективу, який здійснюється керівником як посередником соціального контролю і влади» [1, с.8].

Таким чином, керівник у сфері освіти, якщо він прагне стати високопрофесійним працівником, має досконало вивчити об'єкт управління, тобто структуру освітньої системи і всі процеси, що в ній відбуваються, бездоганно знати цей об'єкт, і насамперед – школу. Проте знати не як учитель, який має справу з окремими освітніми процесами, а як керівник, що бачить їх з позицій системного цілого і спроможній організувати прийняття управлінських рішень зі знанням справи, тобто специфіки школи. Тому професійна роль керівника в освіті полягає: у суб'єктивності, особистісності об'єкта впливу, а також його результаті; у значній залежності результату (особистості дитини) від ступеня гуманізації управлінської концепції; у багаторівневій будові системи управління, що зумовлює опосередкованість, віддаленість кінцевого результату від безпосередніх продуктів діяльності вчителів.

У Новодмитрівській загальноосвітній школі I–III ступенів визначено такі головні завдання з розвитку дитячої обдарованості:

- створення максимально сприятливих умов для само-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

реалізації обдарованих дітей;

- розроблення і поетапне впровадження нового змісту освіти, інтерактивних технологій навчання й виховання;
- створення сприятливих умов для зростання, розвитку творчого потенціалу вчителів.

Управлінська діяльність щодо вирішення цих завдань здійснюється за декількома напрямками. Сутність першого полягає в організації діяльнісно-компетентісного навчання обдарованих учнів. Усвідомлюючи, що головною педагогічною метою навчання є залучення обдарованої дитини до безперервного процесу самовдосконалення – самовиховання, саморозвитку, самонавчання, адміністрація домагається використання педагогами діяльнісно-компетентісного підходу до проведення уроків. Головним завданням цього підходу є систематичне збільшення операційного поля учнів, формування різних типів мислення, засвоєння навчального матеріалу на рівні теоретичного узагальнення й систематизації за допомогою методів психолого-педагогічної підтримки школярів. Це дає змогу вдосконалити навчально-виховний процес з обдарованими дітьми. Дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає, насамперед, проведення олімпіад з основ наук, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, турнірів, конкурсів знавців, вікторин, інтелектуальних аукціонів, змагань, ігрових тренінгів, ігор, телерадіовікторин, семінарів, інтелектуальних марафонів тощо. Особливою популярністю серед обдарованих дітей користуються дискусійні форми (симпозіуми, дебати, «круглі столи», невеликі сесії, ділові бесіди типу інтерв'ю, шкільні лекції, семінарські заняття). Працюють різноманітні гуртки (їх у нашій школі 10), спортивні секції, предметні клуби, успішно діє учнівське самоврядування «Ми – діти Галактики» та учнівське наукове товариство «Діамант». Систематично відбуваються турніри інтелектуальних ігор «Дебати», «Брейн-ринг», «Що? Де? Коли?». Через введення нової технології уроків, яка реалізує дослідницький підхід у навчанні та вихованні обдарованих дітей, учитель сприяє самостійній дослідницькій діяльності юних обдарувань. Процес творчості неможливий без дослідження, тобто визначення суперечностей, їх аналізу, синтезу. Щоб робити відкриття, треба мати розвинені інтелектуально-творчі здібності та мотиви діяльності. Саме науково-дослідна робота школярів є першою сходинкою до наукової творчості. Високі показники в роботі школи стають можливими в результаті забезпечення взаємодії навчального процесу, виховної роботи й науково-дослідницької діяльності, що доповнюють одне одного і спрямовані на розвиток творчої особистості в органічній єдності її складників.

Другим напрямом є вдосконалення професійної майстерності вчителів. Як відомо, талант виховується талантом, посередній учитель продукує собі подібних, щоб цього уникнути, педагогами проводиться моніторинг ефективності роботи з дітьми,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

створюються індивідуальні програми підвищення кваліфікації з освоєння сучасних технологій і методів роботи, удосконалюються зміст, методи та прийоми навчання, виховання та розвитку дітей.

Один із найбільш серйозних напрямів у діяльності педагога – удосконалення навчальних програм і процесу навчання, які безпосередньо пов'язані з функціями вчителя, і їх успішна реалізація (тактика) залежить від визначення розумних обсягів матеріалу до кожного уроку, обмежень, послідовності вивчення, оцінки та уточнення навчальної програми за допомогою тестів та особистого досвіду. Це дозволяє вчителям коригувати навчальні програми відповідно до підбору учнів, запитів учнів та їхніх батьків, доцільно вибирати раціональні методи та експериментувати з ними.

Отже, учитель – фігура, яка значною мірою визначає вирішення всіх проблем навчально-виховного процесу в школі. Обов'язкова умова цього – постійна висока поінформованість, знання результатів новітніх досліджень психолого-педагогічної науки, присвячених удосконаленню технологій навчання, виховання та розвитку. Усе це включає в себе планування, визначення умов, організацію, мотивацію, стимулювання, керівництво. Саме тому учитель має постійно професійно вдосконалюватися, підвищувати рівень загальної культури. Аналіз наукових джерел та досвіду освітньої практики підтверджує необхідність посилення уваги до психолого-педагогічних аспектів управління процесом розвитку обдарованих дітей, доцільність саме особистісно зорієнтованого навчання і виховання, застосування нових технологій керування системою роботи з обдарованими дітьми.

Література:

1. Волков И. П. Много ли в школе талантов? : методический материал / И. П. Волков. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
2. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Дружинин В. Н. – СПб. : Питер, 1999. – 368 с. (Мастера психологи).
3. Зюкіна А. Психологічне забезпечення особистісно зорієнтованого навчання / А.Зюкіна // Завуч (Перше вересня). – 2002. – № 31. – С. 9-11.
4. Клименко В. В. Психология творчості / Клименко В. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
5. Кульчицкая Е. И. Концепция одаренности / Е. И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2000. – №7. – С. 25-31.
6. Моляко В. А. Проблемы психологи творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 86-95.
7. Семенова Р. О. Психологічні аспекти обдарованості / Р. О. Семенова // Педагогічна газета. – 1997. – С. 2-8.
8. Холодная М. А Психология интеллекта. Парадоксы исследования / А. М. Холодная. – Москва – Томск, 1997. – 293 с.
9. Де Боно Э. Шесть шляп мышления / Э. де Боно; переклад А. Захарченко – Питер, 1998. – 120 с.